

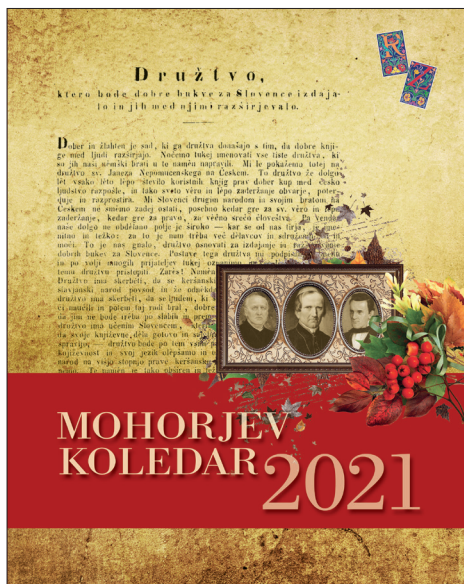

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA

— Prva slovenska založba —

CELJE – LJUBLJANA

MOHORJEV KOLEDAR 2021

Podatki o knjigi

- Naslov: Mohorjev koledar 2021
- Avtor: več avtorjev
- Zbirka: Redna zbirka za leto 2021
- Urednica: dr. Cvetka Rezar
- Velikost: 210 mm x 270 mm
- Vezava: mehka z zavihi
- Število strani: 208
- ISSN: 1318-5462
- Cena: 20 €
- Založnik: Celjska Mohorjeva družba
- Leto izdaje: 2020

Kontakt

Uredništvo

T 03 426 48 00

urednistvo@celjska-mohorjeva.si

«Sinonim slovenske bralne kulture»

Mohorjev koledar najstarejše slovenske založbe za leto 2021 poleg koledarskih podatkov prinaša poučne, zgodovinske in portretne prispevke, širi domača in tuja obzorja ter se ozira po naravni in kulturni dediščini naše domovine.

Mohorjev koledar 2021 vstopa v 163. leto izhajanja in se tako kot vsakoletna knjižna izdaja ponaša z najdaljšim izročilom na Slovenskem, pa tudi v Evropi nima dosti tekmecev. Prvič je izšel leta 1857 kot *Slovenska koleda za leto 1858, slovenskemu ljudstvu v poduk in razveselovanje*, ter z istim naslovom leta 1858. Obe izdaji je uredil Anton Janežič (1828–1869), literarni zgodovinar, slavist, slovničar, slovaropisec in urednik.

Prispevki so ubrano urejeni v smiselne in zaključene sklope. Bralce med drugim spominjajo na pomembne dogodke iz domače in svetovne zgodovine kot tudi na aktualno kulturno-družbeno dogajanje preteklega leta, s spoštovanjem in hvaležnostjo pa se spominjajo tudi velikih imen, ki so s svojim življenjem in delom neizbrisno zaznamovali slovensko preteklost in sedanjost. Obeležuje pa tudi 170-letnico ustanovitve Mohorjeve družbe.

Avtorji

Igor Grdina, Lojze Kozar ml., Edvard Kovač, Miran Hladnik, Milan Jazbec, Aleš Maver, Marko Frelih, Renato Podbersič ml., Dejan Pacek, Andrej Rahten, Anton Stres, Stane Granda, Jože Faganel, Jožef Abram, Ljudmila Bokal, Roman Globokar, Zala Bojović, Zvonka Zupanič Slavec, Mojca Škrinjar, Ivan Janez Štuhec, Sebastjan Kristovič, Petra Koprivnik, Damir Globočnik, Andrej Šalehar, Majda Strašek Januš, Maja Artenjak, Janez Bogataj, Rafko Valenčič, Jože Maček, France Pibernik, Drago Jančar, Berta Golob, Jožica Pizzoni, Jože Urbanija, Gregor Čušin, Ivana Vatovec, Milan Debeljak, Saška Ocvirk, Tone Gorjup, Peter Orešnik, Tanja Ozvatič, Karl Hren, Franc Kelih, Marko Tavčar.

DNEVI VOJNE

Iz dnevnških zapiskov 1991

Je čas ljubezni in čas sovraštva,
čas vojne in čas miru.
Pridigar 3,8

27. JUNIJ

V Cankarjevem domu, kjer smo sinoči praznovali, se danes zbirajo delegati Svetovnega slovenskega kongresa. Mnogi med njimi so politični emigranti, mnogi so tukaj prvič po letu 1945, njihova imena, njihove knjige so bile zamočane, prepovedane. Vrnili so se na dan razglasitve slovenske neodvisnosti, stiskanje rok, pozdravi, dogovarjamo se za delo v kulturni sekciji, avtorji, uredniki, profesorji iz Toronta, Buenos Airesa, Clevelanda, Sydneyja. Tretjina malega slovenskega naroda živi v diaspori, nemara prav tolikšen delež njegove kulture ... Ni se mogoče zbrati za delo, vse več je novic o tankih, v okolici Maribora streljanje ... Kaj se pravzaprav dogaja? Kongres se vseeno začne, čeprav manjka tretjina delegatov, ki so jim zaprte ceste in letališče na Brniku onemogočili prihod. Barikade, ki jih postavljajo ljudje s svojimi avtomobili, avtobusi. Tanki vozijo čez vose, tudi čez gredice. To pomeni, da bo odpor. Slovencev lahko zapira »sovražniške socializma«, lahko jim cenzurira časopise, lahko jim nastavlja urednike, lahko jim zapre Pučnika za mnoga leta, celo vlado bi jim lahko zamenjal – ampak kdor jim hodi po solati na vrtu, ta bo veliko tvegal. Tle tukaj pa teptajo solato z gosencami tankov – to se ne bo moglo dobro končati. Tudi za tankiste ne. Preden grem v dvorano, izvem za vsebino letaka, ki ga trošijo vojaška letala nad Slovenijo, in si ga prepisujem:

Prebivalci Slovenije...enote JLA prevzemajo nadzor nad državno mejo...mir in varnost...prebivalci Slovenije, ostanite doma in na

svojih delovnih mestih. Ne dovolite, da vas zlorablja zoper vaših življenjskih interesov, vabimo vas na mir in sodelovanje! Vsa odpora bo zlomljen!

Prva misel je banalna. Zoper vaših življenjskih interesov? Lahko bi se malo bolj potrudili s slovensčino, če nam že grozijo. Druga misel je nevarna: okupacija. Tako noro, tako nesmiselno, a hkrati tako enostavno je torej to. Misel na Budimpešto 56, na Češko 68. Misel, da se leta 91 sredi nove Evrope zgodovina vendar ne more tako farsično ponavljati. Vsak odpor bo zlomljen. Gledam ta letak, ki so ga podpisali slovenski generali v službi jugoslovanske ljudske armade, in gledam blede obraze delegatov in ne dvomim, da se marsikdo sprašuje o ironiji usode, ki ga je na prav tak dan iz daljne Argentine ali Kanade pripeljala sem. Nekateri so leta 45 bežali pred rdečo zvezdo in toliko let pozneje se jim moraste sanje ponavljajo. Potem hrum v dvorani, prihajajo Kučan, Bučar, nadškof Šuštar, Rupel ... Da je tukaj nadškof Šuštar, ta umirjeni modri mož in intelektualce, je pomembno znamenje novega časa. Ko smo bili na slovesnosti za pobitimi v Kočevskem rogu, sem si zapisal: Ne papež, sam gospod Bog ga je poslal med Slovence. Kučan je blede, vendar deluje zbrano. Ko začne govoriti, je jasno, kaj se dogaja: agresija, poskus okupacije Slovenije. Vendar tudi odpor. Ko pove, da se Slovenija že brani, ljudje v dvorani vstajajo in ploskajo. Za hip nelagodni občutek, da vzdusje spominja na kak znani kongres, a vendar – kakšna razlika med tistimi partijskimi liturgijami in

157

Miran Hladnik

OB 160-LETNICI SLOVENSKEH VEČERNIC

Slovenske večernice ni samo ime popularne knjižne zbirke, ampak je drugo ime za slovensko bralno kulturo. Slovenci so kulturna nacija v veliki meri po zaslugi Slovenskih večernic, ki so branje leposlovja zasidrale kot množično dejavnost. Projekt slovenstva je bil po zgledu drugih nacionalnih gibanj 19. stoletja meščanskega liberalnega značaja, vendar njegov uspeh temelji tudi na ljudskoprosvetnem aktivizmu, ki ga je gojila Mohorjeva družba. Z nekaj nostalgичnega pretiravanja bi lahko rekli, da je slovensko nacionalno konstituiranje uspelo prav zaradi srečne sprege dveh konkurenčnih družbenih principov: liberalske stave na svobodnjaško nastrojeno ga izobraženega posameznika in katoliške kulturne oživitve vaških skupnosti.

Da je imela Mohorjeva družba nacionalni program, izpričuje naslednji citat:

Slovenci v izobrazbi za drugimi narodi nečemo zaostajati. Saj se ravno po Mohorjevih knjigah poučuje in izobražuje ter navdušuje za dobro in lepo naš narod v svoji celoti! V revni gorski koči, kjer hlapec in gospodar ob brleči slabi luči prelistujeta in družini na glas bereta Mohorjeve knjige, kakor v složnih mestnih hišah, kjer tudi staro in mlado z veseljem sega po naših spisih: povsod izpolnjuje naša družba isti namen: bralcem bistrirati um in blažiti srce! (Koledar Družbe sv. Mohorja za navadno leto 1900, 133)

Za začetek nekaj enciklopedično čvrstih podatkov. Slovenske večernice so jedra publikacija letnega knjižnega svežnja Mohorjeve družbe za svoje člane. Mohorjeva se je rodila leta 1851, Slovenske večernice pa izhajajo (po zgledu dunajske knjižne zbirke Abendstunden »večerne ure«) od leta 1860. S 170 zvezki v 160 letih so Slovenske večernice naša najstarejša knjižna serija. Tudi drugi narodi imajo podobne edicije, vendar jih Mohorjeva daleč prekaša po nakladah: od 25.000 izvodov leta 1875 se je naklada dvignila na 90.000 leta 1913, zato je realno računati, da je na začetku 20. stoletja mohorjanska knjiga prišla domala v vsako slovensko hišo, približno tako kot so danes vseprisotni mobilni, razpisni, številke so fantastično velike tako v primerjavi s kulturno razvitejšim nemškimi govornimi območjem kot v primerjavi z izdajateljskimi podjetji po slovenskem svetu, pa naj je slo za katoliške edicije ali za edicije meščanskih

matic. Matica slovenska je na primer začela izdajati knjige šele leta 1864, nekaj let za Slovenskimi večernicami, in to v precej skromnejših nakladah.

Mohorjeva družba je bila tako uspešna zato, ker je znala pritegniti nov sloj bralcev, to je kmečke bralce, ki so jih druge kulturno zanemarjali. Podoba beroče kmečke družine, ki je rada krasila naslovnice družinskih časopisov, je kljub temu programski mit: polovico naročnikov so namreč sestavljali izobraženi Slovenci (obrtniki, uradniki in solajčola se mladina), pravih kmetov je bilo za dobro četrtino. Ne le med bralci, ampak tudi med naročniki je bilo že v 19. stoletju več žensk kot moških.

Danes književnost tekmuje za pozornost s številnimi drugimi mediji, zato so naklade nepriemerno nižje od nekdanjih. Slovenske večernice so z naklado blizu 2000 izvodov vendarle visoko nad današnjim slovenskim povprečjem.

Prva leta je zvezek Slovenskih večernic po zgledu leposlovja v društvenem Koledarju napolnjeval leposlovno blago kratke dolžine in prevedeno iz drugih jezikov, prevladovala je koledarska povest. S sedmim zvezkom leta 1863 pa se je pod naslovom *Deteljica ali življenje treh krantjskih bratov francoskih soldatov* pojavila prva »celovečernica«, tj. samostojno daljše pripovedno besedilo domačega avtorja Janeza Ciglerja. Poudarimo, da je bilo skoraj dvakrat daljše od povprečja povesti in romanov, ki jih je tisti čas pisal Josip Jurčič, največji slovenski pripovednik 19. stoletja, in je zahtevalo ustrezno večjo bralsko kondicijo. Dolžina proze je potem na Slovenskem vztrajno rasla, pri Mohorjevi pa je obseg 80–130 strani (danes bi rekli, da

47

Ivana Vatovec

AJDA

Rdeče in belo pikaste rute,
že vse zbledele od pletja in žetja
tega poletja,
so se sklonile
in vsaka svojo postat določile.
V mlačen popoldan so hrstali srpi,
dan prej sklepáni,
v vsaki hrupavi roki zagnani.

Že prva površla stegnila so roke,
ko nanje so stebila krhka polegla
in težke glavice temnega zrnja
so na tla omahnile in kratko počile,
preden vezači jim objeli so boke,
jih prepasali čvrsto,
postavili v vrsto,
po osem jih zalih je v rāzstavi stalo
in v mehkem strnišču
je spet zadisalo
po drobnih, drobnih srčastih listkih,
ki tako nežno zeleni so priklili iz tal
in se dvigali kvšku v rumeno pozlato,
da so se mladi vršički vzneseno razcveli
v zeleno in belo svatovsko trato
in tako sladko, medeno kipeče vzdrteli ...

Oh, kam me je danes čebelica mala
po toliko letih spet odpeljala!

ČUDIM SE

Čudim se
zarj podarjenega jutra,
ko s počasno natančnostjo
odstira črno-sivo zaveso minevajoče noči;
čudim se
sulici sonca,
ko prebada na tisoče biserov rose v cvetovih,
da v blestenju radostnih solz se odprejo
v tisočih barvnih niansah;
čudim se
čistim vriskom visoko v krošnjah,
ko se prelivajo v kánon brezkončni;
čudim se
sebi, ko vse to zaznavam, vidim, slišim, vdihavam,
ko me premikaš,
sinhroniziraš,
da delam, mislim in čutim,
govorim in molčim,
zbiram spomine, ki kakor film se vnovič in vnovič
vrtijo ...
čudim se vsemu,
kar je okrog mene in kar živi
od Tvoje roke ustvarjeno,
dokler
ne prekličesh
vsakogar, vsega in vseh poti ...
Vsemogočni.

Anton Štres

OB TRIDESETLETNICI SLOVENIJE

Z začetkom vsakega desetletja se za novih deset let bolj oddaljimo od dogodkov, ki so edinstveni v zgodovini slovenskega naroda in vseh prebivalcev Republike Slovenije.¹ V letih 2020 in 2021 mineva tretje desetletje in stopamo v četrto. Z dogodki v letih 1989–1991 je slovenski narod skupaj z vsemi prebivalci na njegovem ozemlju kot suverena politična skupnost stopil med nosilce državne suverenosti. S tem je postal tudi subjekt mednarodnega prava, kar pomeni, da ne bi smel nikoli postati predmet (objekt), s katerim razpolagajo drugi. S priznavanjem te suverenosti, ki mu je dalo pomemben pospešek priznanje Svetega sedeža 13. januarja 1992, se so države sveta zavezale, da bodo spoštovala našo pravico, da s svojo državo upravljamo sami brez vsakega vmešavanja od zunaj.

To pa ne pomeni, da se sme pri nas dogajati kar si bodi. Z vstopom v Svet Evrope maja 1993 in podpisom evropske konvencije o spoštovanju človekovih pravic se je država Slovenija namreč zavezala, da bo spoštovala pravice svojih državljanov tako, kakor to določa podpisana konvencija, in to tako zares, da bo priznavala evropskemu sodišču za človekove pravice, da o tem razsodja, in bo naša država njegovo razsodbo izvršila. Moderna suverenost države ni absolutna in ne pomeni, da morajo druge države v imenu vmešavanja v notranje zadeve dopuščati teptanje človekovih pravic. Obstaja meja, ki je nobena država ne bi smela prestopiti. To je spoštovanje temeljnih človekovih pravic. Vsaj načelno velja, da imajo človekove pravice, ki zagotavljajo spoštovanje dostojanstva

slehernega človeka, avtoriteto, ki je višja od državne suverene oblasti. Tudi državna suverenost je podrejena še višji oblasti, suverenosti temeljnega moralnega zakona, katerega nosilec je dostojanstvo človeške osebe. Žal v praksi to vedno ne velja. Velike in močne države, ki niso dosledno demokratično urejene, si dovolijo teptanje človekovih pravic in druge države to gledajo mirno ali pa se zadovoljijo z bledimi deklaracijami na njihov račun.

Našosamosvojitve so omogočile velike spremembe v svetu. Po drugi svetovni vojni, predvsem pa v sedemdesetih letih, so se v evropskem kulturnem prostoru in misljenju ljudi začele dogajati velike miselne in vrednostne spremembe, ki jih označujemo kot pojav postmodernizma. V luči tega imenujemo modernizem ali modernost civilizacijo in kulturo, ki sta izhajali iz razsvetljenjskega 18. stoletja in njegovega ideala popolne, vseobsežne in vse obvladujoče znanosti. Iz nje so izhajale vedno bolj uspešna tehnologija, industrijska družba in liberalna politika, ki je med vsemi tradicijami zavračala tudi religijo, prisegala pa še vedno na njeno moralno in naravno, razumski zakon, obvezen za vse. Ta miselnost je vse gradila na človeškem razumu, logiki, vedenju in politični avtoriteti, ki se je spet upravičevala za razumno voljo ljudstva kot najvišjega suverena. A ta sistem je bil nad posameznikom, kateremu je hotel ukazovati v imenu razumnosti in znanstvenosti. Tudi marksistični komunizem se je skliceval na znanost, sebe imel za »znanstveni

¹ Med najodločnejše dogodke lahko štejemo: nastanek Demosa (4. decembra 1989), demokratske volitve (8. in 22. aprila 1990) in nato izvolitev Demosove vlade (16. maja 1990), plesčisti za samostojnost Slovenije (23. decembra 1990), sprejem Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije in razglasitev samostojne države (25. junija 1991), uradni začetek vojne za Slovenijo (27. junija 1991), umik zadnjih vojakov JLA iz Slovenije (26. oktobra 1991), sprejem Ustave Republike Slovenije (23. decembra 1991), priznanje Svetega sedeža (13. januarja 1992) in držav Evropske unije (15. januarja 1992) Republike Slovenije kot samostojne suverene države. Samostojna in mednarodno priznana Republika Slovenija se je zatem vključila kot 176. članica v OZN (22. maja 1992), v Svet Evrope (14. maja 1993) in v obrambo zvezo NATO (29. marca 2004). Prejema maja 2004 pa se končno Republika Slovenija pridruži Evropski uniji. Leti 1990 in 1991 sta bili torej najbogatejši z izjemnimi dogodki, pri čemer ne smemo spregledati, da se je v istem času postopoma in kljub hudim oviram s strani JLA in protislovenske politike oblikovala lastna slovenska vojaška sila, brez katere bi v dnevih vojne za Slovenijo ne bilo mogoče zdržati vseh pritiskov, da se na črt osamosvojitve opusti.

75